

Noorder Elsweg 8, gemeente Dordrecht

Een archeologisch bureauonderzoek en verkennend, inventariserend veldonderzoek door middel van boringen

M.C. Dorst

Vakteam Erfgoed /
Archeologie
Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

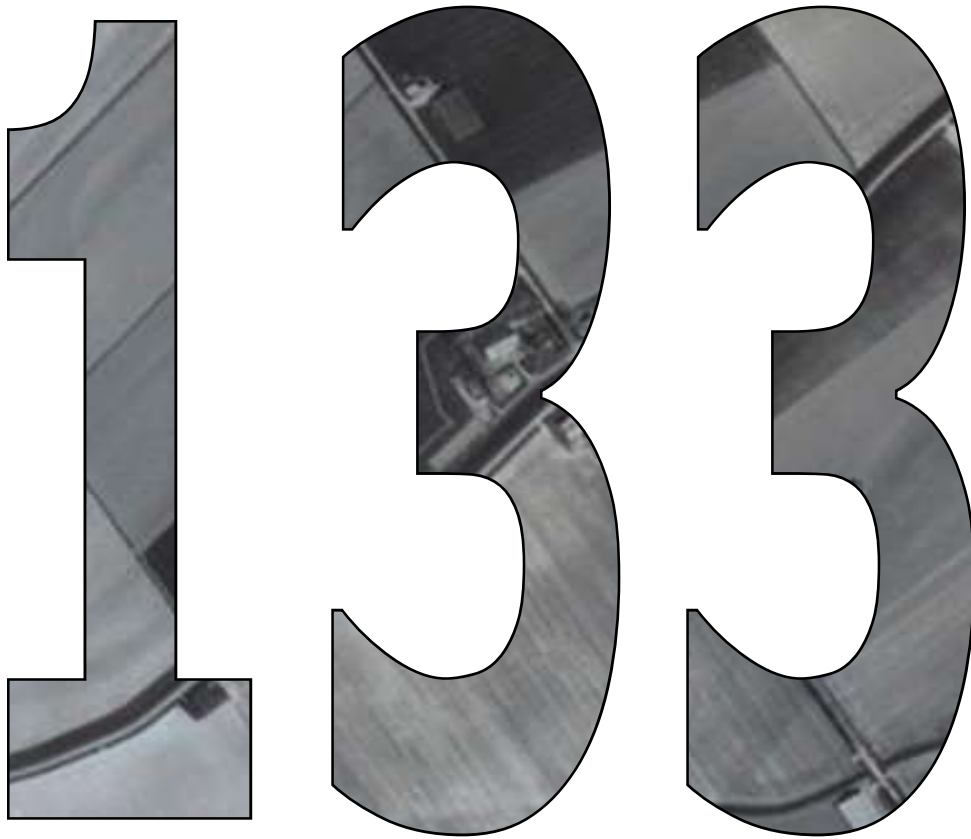

Dordrecht Ondergronds 133

Noorder Elsweg 8, gemeente Dordrecht

Een archeologisch bureauonderzoek en
verkennend, inventariserend veldonderzoek
door middel van boringen.

M.C. Dorst

2021

Gemeente Dordrecht
Vakteam Erfgoed/Archeologie

Colofon

ISSN: 1876-2379
Tekst: M.C. Dorst
Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
Redactie: J. Hoevenberg
Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie,
tenzij anders vermeld.
Vormgeving: M.C. Dorst
Drukwerk: n.v.t.
Uitgave: Gemeente Dordrecht, juli 2021

Gemeente Dordrecht
Cluster Ruimtelijke Kwaliteit / Vakteam Erfgoed / Team Archeologie
P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
T: (078) 7708223
E: monarch@dordrecht.nl
W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2021

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	5
2. Gegevens onderzoeksgebied	7
2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik	7
2.2 Geplande werkzaamheden	8
3. Bureauonderzoek	9
3.1 Geologie, landschappelijke ontwikkeling en bewoning	9
3.2 Bekende historische en archeologische gegevens	11
3.3 Archeologische verwachting	16
4. Doel en vraagstellingen	17
5. Veldwerk	19
5.1 Methodes	19
5.2 Onderzoekresultaten	20
5.2.1 Bodemopbouw	20
5.2.2 Archeologie	21
6. Conclusies en Aanbeveling	23
Bronnen	25
Begrippen en afkortingen	29
Bijlage 1: boorbeschrijvingen	31

De hoek Noorder Elsweg- Van Elzelingenweg op een luchtfoto uit 1967 waarop de voormalige en nog aanwezige getijdenkreken nog goed te zien zijn (RAD inventarisnr. 552_313571).

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

Op 12 juli 2021 is in het plangebied Noorder Elsweg 8 in de gemeente Dordrecht een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen uitgevoerd. Dit gebeurde in het kader van een sloop- en nieuwbouwplan waarbij een deel van het achterhuis, schuur en kas worden zijn gesloopt om plaats te maken voor een uitbreiding van het woonhuis met een mantelzorgwoning. Hierbij zal de ondergrond tot een diepte van 80 cm – mv worden vergraven. Door de gemeente Dordrecht is, op basis van de voorwaarden in het bestemmingsplan Nieuwe Dordtse Biesbosch "Wonen" een archeologisch vooronderzoek verplicht gesteld (Hoevenberg 2021, archeologisch advies 21A102).

Voorafgaand aan het veldwerk is een bureauonderzoek uitgevoerd op basis waarvan een geo-archeologische verwachting is opgesteld. Vervolgens is deze getoetst door middel van een verkennend, inventariserend booronderzoek. Dit document is de rapportage van het bureau- en booronderzoek.

1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek:	bureauonderzoek en verkennend, inventariserend veldonderzoek door middel van boringen (protocol 4003, BRL 4000, v4.1, KNA v4.1, 2018)
Projectcode:	DDT 2021-8
ARCHIS:	onderzoeksmeldingsnummer 5097990100
Periode:	n.v.t.
Uitvoeringsperiode:	12 juli 2021
Gemeente/wijk:	Dordrecht / Nieuwe Dordtse Biesbosch
Straten/toponiem:	Noorder Elsweg 8
Provincie:	Zuid-Holland
Kaartblad:	44A
RD coördinaten :	centrum 108.414 / 420.040
Opdrachtgever:	TTS (Timmerbedrijf Ten Sijthoff)
Contactpersoon:	dhr. D. Sijthoff
Uitvoerder:	gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed
Medewerker:	dhr. M.C. Dorst (senior KNA-prospecteur, actorregister nummer 44280884)
Bevoegde overheid:	gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek:	dhr. J. Booi (clustermanager)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior KNA-archeoloog, actorregisternummer 59356510)
Status rapport:	goedgekeurde definitieve versie, d.d. 21 juli 2021
Archivering:	digitaal: archief Vakteam Erfgoed/archeologie E-depot Nederlandse Archeologie http://www.dans.knaw.nl Analoog: Stadsdepot gemeente Dordrecht (Dordrechts Museum/collectie archeologie)

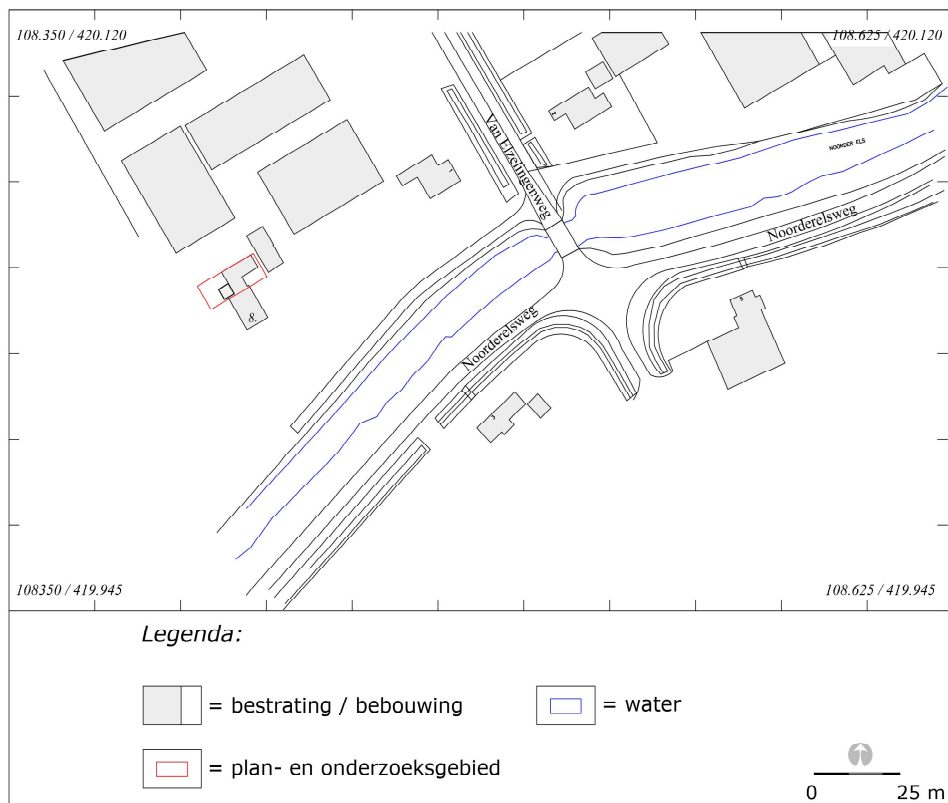
2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied ligt in het buitengebied Nieuwe Dordtse Biesbosch in de noordwesthoek van de kruising Van Elzelingenweg - Noorder Elsweg. Het betreft het woonhuis staat aan de Noorder Elsweg 8 met kadastraal nummer 479 (afb. 1). Het onderzoeksgebied betreft een deels bebouwd achtererf van dit huis. Het onderzoeksgebied meet 17,5 x 7,6 m en betreft deels een achterhuis, een schuur en een kas (afb. 2). De rest is onbebouwd, maar wel ten dele aan het maaiveld verhard met tegels. De hoogte van het maaiveld ligt rond 0,85 m + NAP.

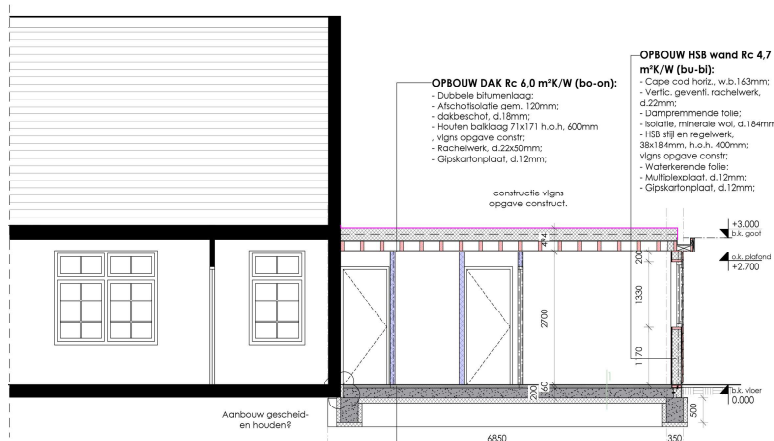
Afb. 1. De ligging van het plangebied in de gemeente Dordrecht (rood) (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 2. Het plan- en onderzoeksgebied in detail (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

2.2 Geplande werkzaamheden

Aanleiding is een herinrichtingsplan/nieuwbouwplan waarbij de bestaande schuur en kas achter het huis gesloopt zullen worden. Hierna zal als nieuwbouw een mantelzorgwoning worden gerealiseerd (afb. 3). De bebouwing in het plangebied wordt gesloopt waarna een nieuw woongedeelte zal worden bij-/aangebouwd. De nieuwbouw beslaat het gehele plangebied en er zal worden gegraven tot een (vorstvrije) diepte van ca. 80 cm – mv.

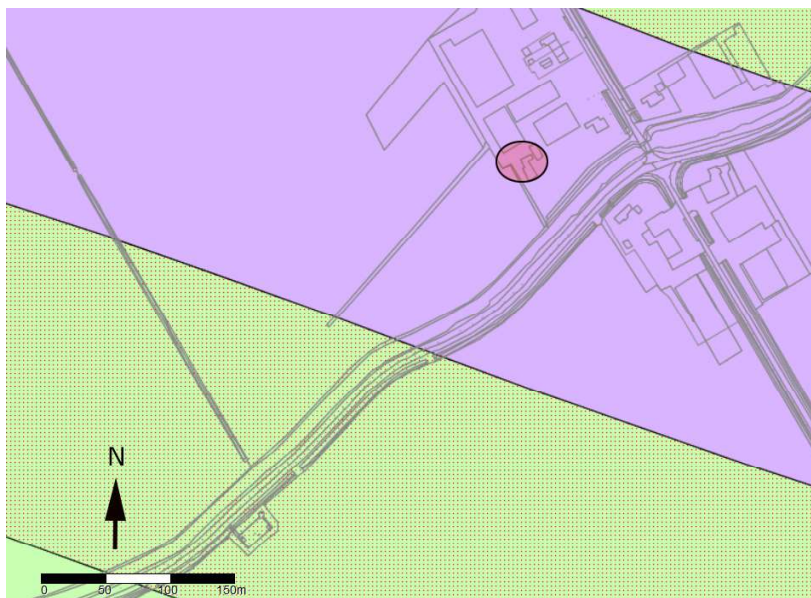

Afb. 3. Het herinrichtingsplan voor het plangebied met daarop de te realiseren nieuwbouw. Boven: een overzicht van het nieuw te bebouwen oppervlak. Onder: een weergave van de bouwdiepte van de nieuwbouw (plantekening Stijl Architectuur, 17 februari 2021, bestektekening 020-795. Bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

3. Bureauonderzoek

3.1. Geologie, landschappelijke ontwikkeling en bewoning

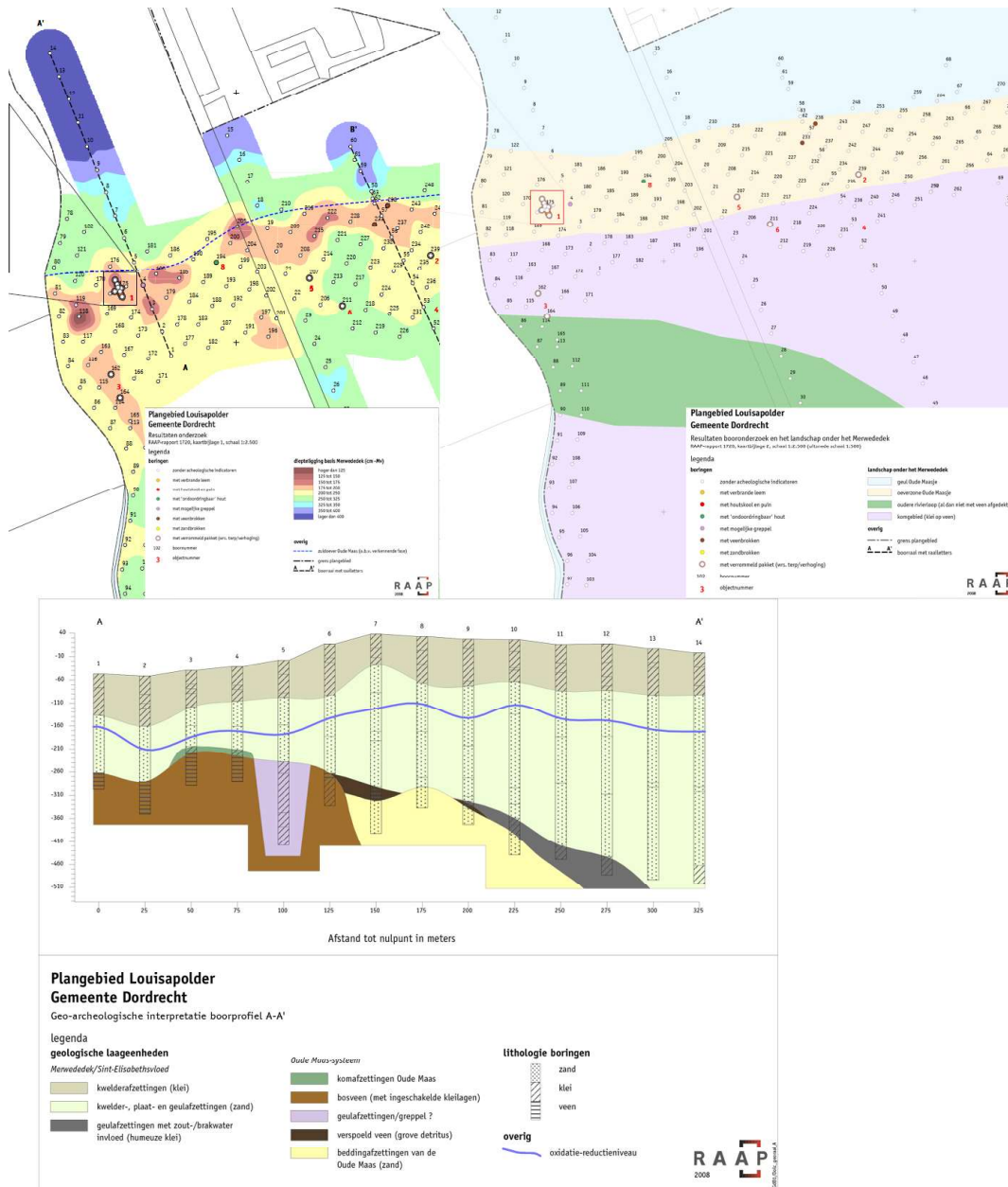
Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht is te zien dat het plangebied is gelegen in een zone ligt waar stroomgordelafzettingen van de (voormalige) rivier de Romeins-Middeleeuwse Maas/ (het Oude Maasje) aanwezig kunnen zijn (afb. 4, paars). Hier kunnen zowel oeverwal- als geulafzettingen aanwezig zijn uit de gehele bestaansperiode van deze rivier; welke dateert tussen circa 800 tot 500 vóór Chr. (Vroege-Midden IJzertijd) tot 1421.

Afb. 4. De locatie van het plangebied (rood) weergegeven op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (2009). Binnen de paarse zone - (stroomgordelafzettingen Romeins-/Middeleeuwse Maas -) kunnen zowel archeologisch kansrijke oeverwalafzettingen als (jongste) geulafzettingen met een zeer lage archeologische verwachting aanwezig zijn (De Boer et al 2009, archeologische verwachtingskaart, bewerkt door Dorst 2021).

De geologie in dit deel van de gemeente Dordrecht is relatief onbekend. Er zijn nog maar weinig archeologische onderzoeken uitgevoerd waarbij (ook) de geologische ondergrond in detail is bekeken. Wel is duidelijk dat de oeverzones van de Romeins-Middeleeuwse Maas in sterkere mate zijn geërodeerd dan die van de noordelijker gelegen rivier de Dubbel. In 2008 is in de Louisapolder, op circa 2 km ten westen van het plangebied een grootschalig booronderzoek uitgevoerd in het kader van de natuurontwikkeling Nieuwe Dordtse Biesbosch. Hierbij zijn ook de geul en oevers van de Romeins-Middeleeuwse Maas onderzocht en in kaart gebracht (afb. 5).¹

¹ Jansen, Raczynski-Henk & De Boer 2008.

Afb. 5. Een overzicht van de resultaten van het booronderzoek in de Louisapolder. Linksboven: boringen in de zuidelijke oeverzone van de Romeins-Middeleeuwse Maas met in het noorden de geul en ten zuiden daarvan de zuidelijke oeverzone (Jansen et al, 2008 kaartbijlage 1, uitsnede). Rechtsboven: de geo-archeologische interpretatie van de verschillende geologische zones; in lichtblauw de geul van de Maas en ten zuiden daarvan een smalle, lage oeverzone (geel) en het laaggelegen komgebied (paars) (Jansen et al, 2008, kaartbijlage 2, uitsnede). Onder: een geologisch bodemprofiel op basis van boorraai A-A' (zie linksboven) met daarin rechts de geulafzetting van de Maas en links de zuidelijke oeverzone, bestaande uit een geïrodeerde oever- en komafzetting op Hollandveen (Jansen et al, 2008, afb. 5).

De geul/bedding van de Romeins-Middeleeuwse Maas kenmerkt zich door dieper gelegen zand met daarop, naar het midden van de geul een donkergrijs-zwarte, matig humeuze en sterk siltige klei met detritus en zandlagen. Dit pakket is afgezet in de periode van de St. Elisabethsvloeden tussen 1421 en 1424 (afb. 5, onder in grijs weergegeven). Meer naar de oeverzone is op de geulafzetting een energie-armere afzettingpakket aanwezig dat bestaat uit wisselende lagen donkerbruin, mineraalarm veen (grove detritus) en grijze, sterk siltige klei. Dit is vermoedelijk een oorspronkelijke, pre-1421 afzetting in de overgangszone van de geul naar de oever; een deel van de geul waarin afwisselend sprake is van sterke verlanding (veen/grove detritus) en fases van actievere doorstroming (afb. 5, onder, boring 7 in zwart). Dit afzettingpakket in de Maasgeul is hier aanwezig vanaf 3,30 m – mv (2,92 m – NAP).

Ten zuiden van de geul is de zuidelijk oeverzone aanwezig. Deze oever is laag en vermoedelijk sterk geërodeerd; nergens zijn oeverwalafzettingen op het veen aanwezig en richting het zuiden is slechts een dunne (kom?)klei laag op het veen aanwezig. De top hiervan is aanwezig tussen 1,65 en 1,8 m – mv (resp. 2,04 m en 2,11 m – NAP). Het is onbekend of er oorspronkelijk wel een (hogere) oeverwalafzetting op het veen aanwezig is geweest; het kan zijn dat de Maasgeul zich ten tijde van de stillegging in het zuidelijke komgebied aan het insnijden was. In deze oeverwalzone zijn wel mogelijk antropogene ingravingen (greppel?) en ophogingen (terp) vastgesteld. Echter, dit is nooit door middel van gravend onderzoek bevestigd; beiden kunnen ook een natuurlijke oorsprong hebben.

3.2. Bekende historische en archeologische gegevens

Gedurende de periode IJzertijd, Romeinse Tijd en de Middeleeuwen tot 1421 lag het plangebied dus binnen de stroomgordelzone van de Romeins-Middeleeuwse Maas. Afhankelijk van het feit of er sprake is van een nog intacte oeverwal of (jongere) geul van de rivier, kunnen uit al deze perioden bewoningssporen aanwezig zijn. Deze bewoningssporen zijn te verwachten binnen de smalle oeverwalzones. Op basis van het hierboven besproken onderzoek in de Louisapolder kan deze zone een breedte hebben van circa 125 meter. In vergelijking met de ten noorden hiervan gelegen rivier de Dubbel zou dit relatief breed zijn; de hogere oeverwalzone van de Dubbel is veelal niet breder dan maximaal 50 meter. Er zijn binnen de gemeente Dordrecht nooit aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van IJzertijd en Romeinse bewoning op de oeverwallen van de Romeins-Middeleeuwse Maas. Dit kan echter geheel toegeschreven worden aan de erosie door het water van het Bergsche Veld/ Biesbosch (tussen 1421- begin 20^e eeuw) enerzijds en het feit dat de stroomgordel van de Maas hier tot op heden archeologisch slechts minimaal is onderzocht. Ter vergelijking; op de oevers van dezelfde Maas zijn in de Hoekse Waard en het Land van Heusden en Altena wel veelvuldig vindplaatsen uit deze perioden aanwezig. Voor wat betreft de (Late) Middeleeuwen zijn er wel aanwijzingen voor bewoning op de oeverwallen van de Maas.

De grootschalige ontginningen van dit komklei-op-veenlandschap zijn begonnen vanaf circa de 10^e - 11^e eeuw. Daartoe werden lange ontwateringssloten gegraven waarna het land in gebruik werd genomen als landbouw- en weidegrond. Door het bedijken van het ontgonnen gebied ontstond uiteindelijk rond 1283 de Grote Waard. De aanleg van kaden en dijken langs de rivieren in dit rondom bedijkte gebied was waarschijnlijk een eerste noodzaak om het land te beschermen tegen overstromingen. Vervolgens zijn ook achter- en zijkaden (zijdewinde) en uitwateringssluizen aangelegd. De ontginning en de daarmee gepaard gaande ontwatering hadden echter een sterke inklinking tot gevolg. Hierdoor kwam het land binnen de Grote Waard steeds lager te liggen en de druk op de dijken werd groter. De waterbeheersing werd dus steeds belangrijker, de rivieren moesten buitengehouden en gecontroleerd kunnen worden en regenwater moest adequaat worden afgevoerd. In de loop van de 13^e eeuw is ook de Maas afgedamd; stroomopwaarts bij Hedikhuizen en stroomafwaarts bij Maasdam. Vermoedelijk was de stroomsnelheid in de rivier al niet heel hoog meer, maar hierna zal deze versneld zijn gaan verlanden.

In 2004 is in het plangebied Smitsweg-Wilgenwende, op circa 3,8 km ten westen van het plangebied een grootschalig booronderzoek uitgevoerd waarbij de beide oevers van de Romeins-Middeleeuwse Maas zijn geïnventariseerd.² Op de zuidelijke oeverwal zijn hier aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een dijk/kade uit de Late Middeleeuwen. Deze is zowel in één van de boringen aangetroffen als ook vastgesteld op basis van de gegeven uit de AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland). De top van het ophogingspakket van dit vermoedelijke dijkje/kade lag op 0,9 m – mv (1,54 m – NAP) en had een dikte van 95 cm (De Kort 2008, B351). De aard van dit pakket is echter niet nader onderzocht door middel van gravend onderzoek aangezien het niet door planontwikkeling werd bedreigd. In de noordelijke oeverzone van de Maas zijn in 2009 wel proefsleuven gegraven.³

2 Smit, Weerts & Cleveringa 2004. En: De Kort & Kuijper 2008 (Archis vondstmeldingen 404.383, 404.579 & 404.581).

3 Dorst 2010, Dordrecht projectcode 0812, onderzoeksgebied 2, Archis onderzoeksmeldingsnr. 34100.

Hier is gegraven vanaf de geul tot 60 meter in noordelijke richting, waarbij voorzichtig vastgesteld kan worden dat deze zone een uiterwaard betreft; er is sprake van een gebied waarin nog geultjes aanwezig zijn, maar er zijn ook ploegsporen aanwezig. In kleine aantallen zijn hierin, en in de natuurlijke geultjes ook middeleeuwse aardewerk aanwezig. Eventuele bewoning zou hier nog noordelijker, mogelijk op/achter een kade(?) aanwezig kunnen zijngezocht moeten zijn.

Door (illegale) moertering en een veranderende waterhuishouding in de rivieren, onder andere door de aanleg van de dammen, kwamen de buitendijken van de Grote Waard nog extra onder druk te staan. Het drooghouden van de waard bleek uiteindelijk niet mogelijk en mede ten gevolge van de St. Elisabethsvloeden tussen 1421-1424, overstromden grote delen. Door dit aanvankelijk zoute water konden er in de lagere delen van het overstroomde landschap, met name in de riviergeulen en de ontginningsloten, brakwaterkorkkels (*Cerastoderma glaucum*) leven. Deze komen vaak in grote aantallen in de bovenste, sterk organische opvullingen voor. Aangezien het milieu kort daarop weer verzoette, zijn deze korkkels niet volgroeit en komen ze voor in levenshouding. Gezien de (brakke- of) mariene oorsprong kan deze laatste opvulling met brakwaterkorkkels mogelijk gerekend worden tot de Formatie van Naaldwijk. Als gevolg van de overstromingen werd de landbouwgrond economisch onbruikbaar en uiteindelijk als verloren beschouwd en opgegeven. Tijdens of direct na de overstromingen tussen 1421-1424 werden de nederzettingen verlaten. Toen ook de dijk langs de Merwede doorbrak veranderde de Grote Waard in een ondiep zoetwatergetijdengebied, het Bergsche Veld. Alleen de stad Dordrecht bleef droog en was gedurende deze periode een eiland in dit binnenwater.

In de periode dat het buitengebied onder water stond, is een pakket grijze klei en zand afgezet; het zogenoemde Merwededek. Dit zijn de jongste afzettingen die gerekend worden tot de Formatie van Echteld. Het Bergsche Veld was een ideaal gebied voor veel soorten vis; er ontstond in deze periode een bloeiende visserij op, met name de grotere trekvissen als zalm en steur. De voormalige geul van de Maas was al voor de St. Elisabethsvloed de grens tussen Holland en Brabant en om deze reden is veel moeite gestoken in het bepalen van loop van de voormalige rivier in het ondergelopen land. Al in de 16e eeuw hebben landmeters vanuit bootjes met prikstokken de bedding van de Maas weer in kaart gebracht. Vervolgens is het tracé van de voormalige Romeins-Middeleeuwse Maas gemarkeerd door middel van bolbakens; dit waren boeien die verankerd waren aan afgezonken molenstenen. Haaks op deze limietlijn met bolbakens werden verschillende zalmsteken aangelegd. Ten westen van het plangebied lag, ten zuiden aan bolbakens 10 de *Elsensteek*. Omdat de zalmsteken oorspronkelijk de enige oriëntatiepunten in het uitgestrekte getijdengebied waren, werd het gebied ruim er omheen aangeduid met de term "gat". Het water rond de Elsensteek werd dus het "*Gat van den Elsensteek*" en later "*Gat van den Els*" genoemd. Nog later is dus ook de weg hiernaar vernoemd (afb. 6).⁴

De zalmsteken waren langgerekte schermen van takken en vlechtwerk die de trekvissen naar fuiken moesten leiden. Het plangebied lag op de limietlijn tussen de bolbakens nummers 9 en 10 (afb. 6, rood).⁵

4 Met dank aan dhr. R. Haan (Natuur- en Vogelwacht Biesbosch).

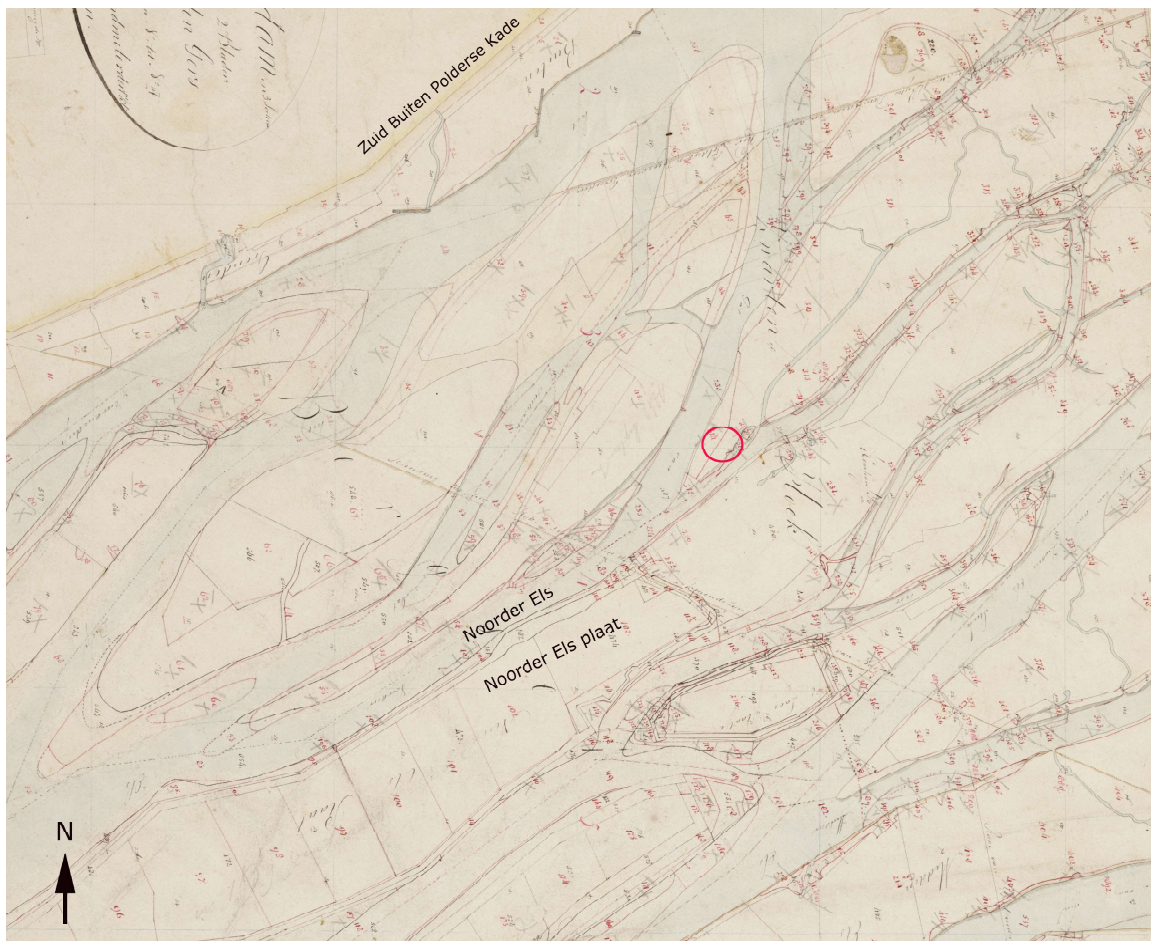
5 Rietveld & Dorst 2019.

Afb. 6. Een uitsnede van een kaart van Pieter Sluyter uit 1560 met daarop bij benadering de locatie van het plangebied (rood). Op deze kaart is de, in de 16^e eeuw gekarteerde/gereconstrueerde loop van de grensrivier de Maas aangegeven als de lichtgrijze, oost-west georiënteerde lijn met de verschillende bolbakens (paars) en de haaks hierop staande zalmsteken (NA 4.VTH-1895A, bewerkt door Dorst 2021).

Het water heeft in het gebied van het plangebied nog tot zeer recent vrij spel gehad. Gedurende de 19^e eeuw was hier een archipel van slikken tussen een groot aantal getijdengeulen ontstaan. Rond het midden van de 19^e eeuw werd begonnen met het in cultuur brengen van dit gebied; verschillende slikken/platen werden voorzien van een kade en als productieland in gebruik genomen (afb. 7). Op de kadastrale minuut van 1811-1832 staat het gebied van het plangebied vermeld als behorende tot de Polder van Dubbeldam en omschreven als "begroeide slik", "rietland" en "water als begroeide slik". De plaat waarop het plangebied gelegen is, is dan nog niet voorzien van een kade. De ten zuidwesten hiervan gelegen Noorder Els plaat is al wel voorzien van een kade. In deze periode en begin 20^e eeuw verschijnen er in dit gebied verschillende griendheuvels en -keten waar de arbeiders die werkten in de riet-, wilg- en essentakkenproductie konden verblijven.⁶

6 Visscher 1997, 68-69.

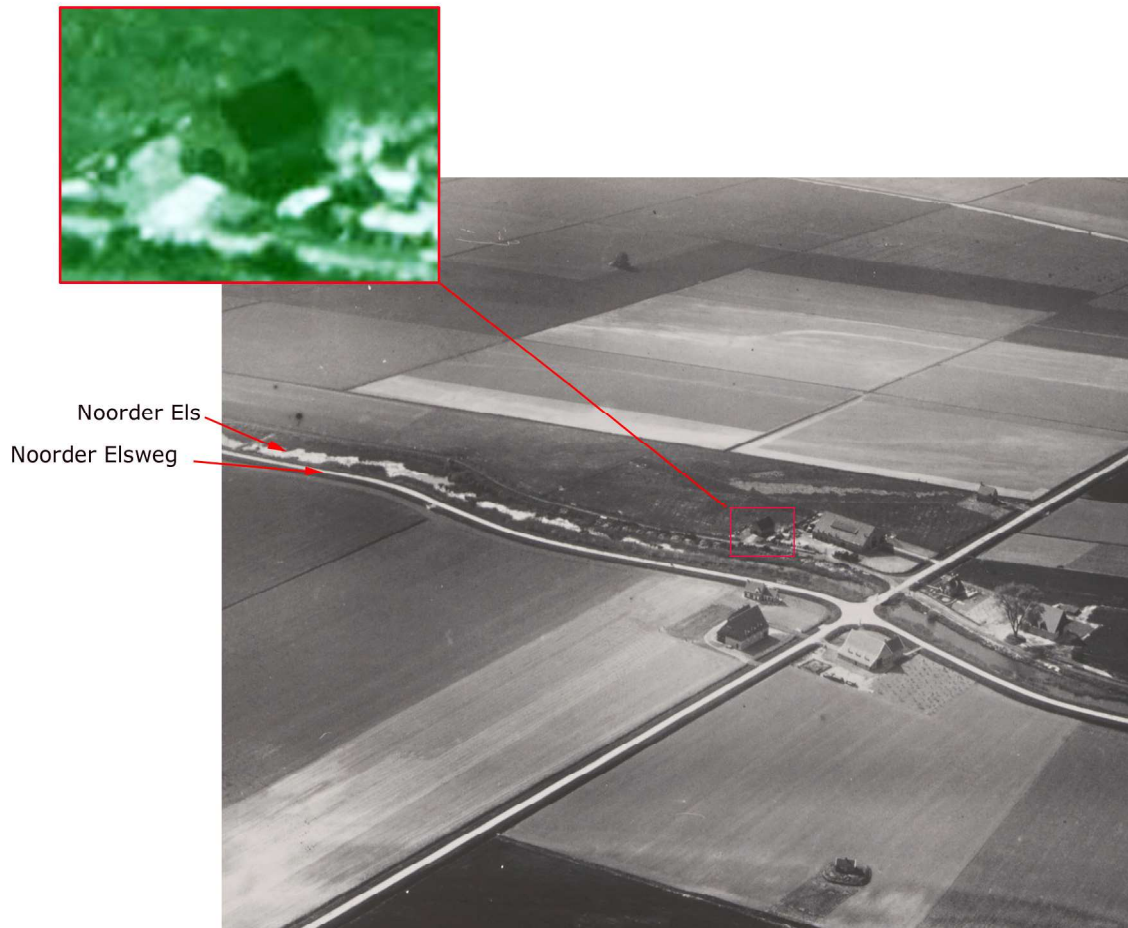

Afb. 7. Een uitsnede van de kadastrale minuut uit 1811 -1832 met de locatie van het plangebied (rood). Het slik waarop het is gelegen is hier nog niet voorzien van een kade (Beeldbank RCE, minuutplan Dubbeldam, Zuid Holland, sectie C, blad 01 (MIN08038C01), bewerkt door Dorst 2021).⁷

Pas in de jaren 1926-1927 is het gehele Elzenarchipel als geheel van een bedijking voorzien waarmee de Polder De Biesbosch werd gerealiseerd. Vanaf 1934 verschijnt hier de eerste bebouwing waaronder vermoedelijk ook het pand Noorder Elsweg 8. Deze bebouwing wordt gerealiseerd in de noordwesthoek van de kruising wegen Noorder Elsweg en Van Elzelingenweg. Dit gebeurde op initiatief van de Vereniging de Biesbosch en bestond in eerste instantie uit een grote, nu nog aanwezige landbouwschuur (1934) en een garage/schuur (1935), de huidige Noorder Elsweg 8. De grote pachtershoeve wordt pas in 1937 gebouwd. Tezamen staat dit complex bekend als Hoeve de Biesbosch met het adres aan de Van Elzelingenweg 1.⁸ Op een foto uit de periode tussen 1934 en 1936 is deze vroegste bebouwingssituatie goed te zien (afb. 8).

⁷ https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/rce-mediabank/detail/a76c8cde-94d7-11e5-aff8-3f7d452fd5f3/media/0b833169-553b-4c35-9445-7a1fdcd77dba?mode=detail&view=horizontal&q=Dubbeldam%20minuutplan&rows=1&page=10&fq%5B%5D=search_s_head_collection:%22Kadastrale%20kaarten%201811-1832%22&sort=order_s_objectnummer%20asc

⁸ Van den Hoek, 2006, 47-48.

Afb. 8. Het huidige pand Noorder Elsweg 8 op een luchtfoto uit de periode 1934-1936. In de noordwesthoek van de kruising Noorder Elsweg en de Van Elzelingenweg zijn de grote landbouwschuur en de garage/schuur (huidige woning Noorder Elsweg 8) te zien. Het huis is in de inzet in meer detail weergegeven. Hierop is te zien dat het oorspronkelijk een grote, brede centrale ingang had. Op deze foto is de grote pachterswoning, gebouwd in 1937, nog afwezig (RAD inventarisnr. 552_313571).

In 1949 is de garage omgebouwd tot dienstwoning voor de Vereniging De Biesbosch. De wijzigingen betroffen vooral het vergroten van de vensterpartijen in de zijgevels en het plaatsen van wanden voor de inrichting tot woning. Het staat nu bekend onder het adres Noorder Elsweg 8. In 1973 werd de woning betrokken door de huidige eigenaar. De serre en de achter de woning aanwezige schuur zijn van recente datum. Het pand betreft een gemeentelijk monument met het ID-nummer 9122931.

Deze bebouwingssituatie is tot vandaag de dag nog aanwezig (afb. 9).

Afb. 9. Het plangebied Noorder Elsweg 8 gezien tegen de voorgevel. In de voorgevel is de dichtzetting van de oorspronkelijke, centrale deur nog herkenbaar als een boog tussen de beide vensters (foto: gemeentelijk informatiesysteem Drechtmaps 2018).

3.3. Archeologische verwachting

Op basis van de gegevens uit het bureauonderzoek kan een specifieke, archeologische verwachting gemaakt worden. Dieper gelegen kunnen in de ondergrond stroomgordelafzettingen aanwezig zijn van de Romeins-Middeleeuwse Maas. De afzettingen hiervan zijn geo-archeologisch gezien relatief onbekend. Indien er sprake is niet-geërodeerde en eventueel hoger gelegen oeverwalafzettingen, dan kunnen deze in theorie aanwezig zijn vanaf een diepte van circa 0,7 m – mv. Echter, bij onderzoeken op circa 2 km ten westen van het plangebied is de diepte van dit verdrongen (en geërodeerde) pre-1421 landschap in de oeverzone aanwezig tussen 1,65 en 1,8 m – mv. Indien er sprake is van een oeverwalzone, dan kunnen hierop / -in bewoningssporen aanwezig zijn uit de periode IJzertijd-Middeleeuwen tot 1421.

Voor wat betreft sporen uit de oudere perioden IJzertijd-Vroege Middeleeuwen bestaat er een onbekende tot middelmatige kans. Voor wat betreft de Late Middeleeuwen tot 1421 bestaat er een hoge kans op het aantreffen van behoudenswaardige bewoningssporen indien er sprake is van oeverwalafzettingen. Er kan eventueel een dijk aanwezig zijn, zoals die ten westen van het plangebied is aangetroffen in de zuidelijke oeverwalzone. De top hiervan was aanwezig vanaf 0,9 m – mv. Indien het plangebied gelegen is in de (jongste) geulfase van de Maas, dan is er sprake van een zeer lage kans op de aanwezigheid van bewoningssporen uit alle perioden. In het plangebied worden ook geen behoudenswaardige sporen uit de Nieuwe Tijd verwacht.

4. Doel en vraagstellingen

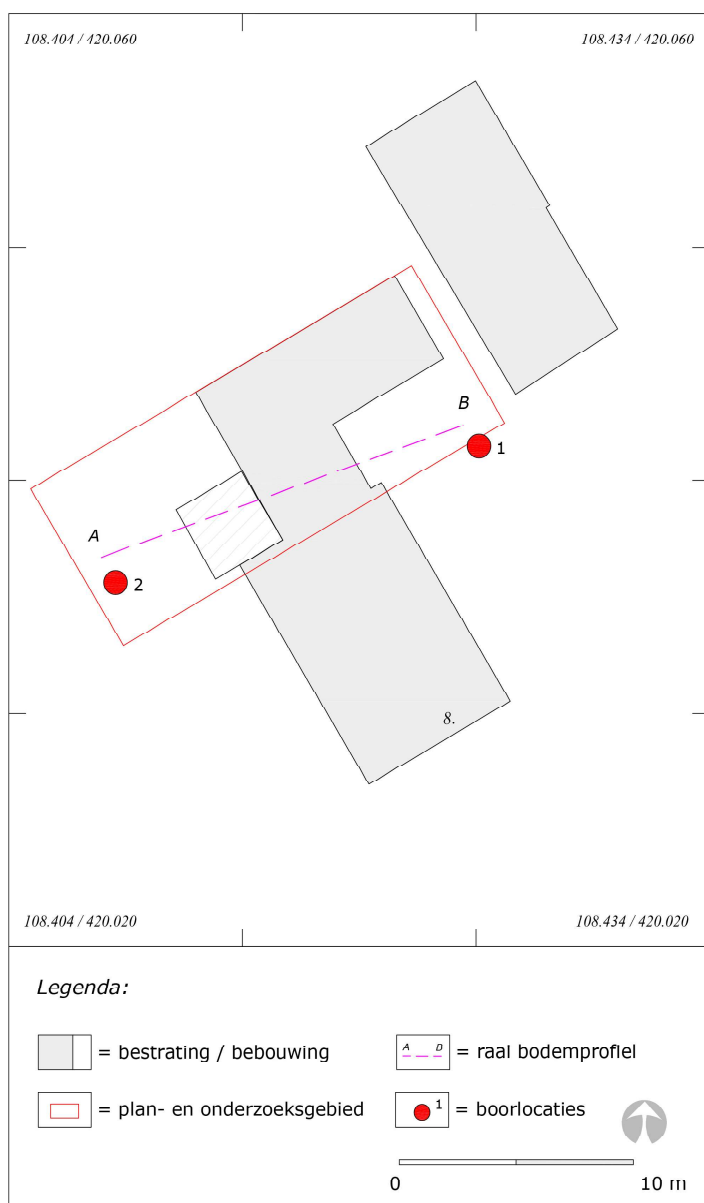
Het hoofddoel van het veldwerk was het vaststellen of er bij graafwerkzaamheden mogelijk aanwezige, behoudenswaardige archeologische resten bedreigd of verstoord worden. Voor het veldwerk zijn de volgende vragen gesteld:

- *Hoe is de algemene bodemopbouw in het plangebied vanaf het huidige maaiveld tot in het Hollandveen Laagpakket of geulafzettingen van de Romeins-Middeleeuwse Maas?*
- *Wat is de aard van de verschillende afzettingpakketten en de relatieve ouderdom daarvan?*
- *Zijn er stroomgordelafzettingen (geul- en oeverwalafzettingen) van de Romeinse/Oude Maas in het plangebied aanwezig? En zo ja, wat is hiervan de aard, ligging, mogelijke (relatieve) ouderdom en de oriëntatie van de (middeleeuwse?, antropogene? (rest-))geul?*
- *Zijn er aanwijzingen voor de (mogelijke) aanwezigheid van archeologische waarden of aanwezigheid van geologische zones waar sprake is van een hoge verwachting op archeologische waarden? En zo ja, waar liggen deze en wat is de eventuele aard, ouderdom en de diepteligging?*
- *Worden de mogelijke archeologische waarden door de inrichtingsplannen verstoord?*

5. Veldwerk

5.1 Methoden

Het veldonderzoek is uitgevoerd op 12 juli 2021. Er zijn twee boringen gezet (afb. 10). De beide boringen zijn doorgezet tot in de aanwezige geulafzettingen van de Romeins-Middeleeuwse Maas met een maximale diepte van 5,75 m – mv. Alle boringen zijn tot circa 1 m – mv voorgeboord met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. Vervolgens zijn de boringen verdiept met een gutsboor met een diameter van 3 cm. De bodemlagen zijn beschreven conform de ASB en gedocumenteerd in het softwareprogramma Deborah. Na documentatie zijn de bodemlagen versneden en doorzocht op vondsten. Er zijn geen vondsten gedaan/verzameld. De coördinaten van de boringen zijn bepaald aan de hand van een plot op de kadastrale DWG-kaart van de gemeente Dordrecht. De NAP-hoogtes van de boorlocaties zijn overgenomen van de AHN. Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de KNA versie 4.1 en de BRL 4000, versie 4.1 (beide 2018).

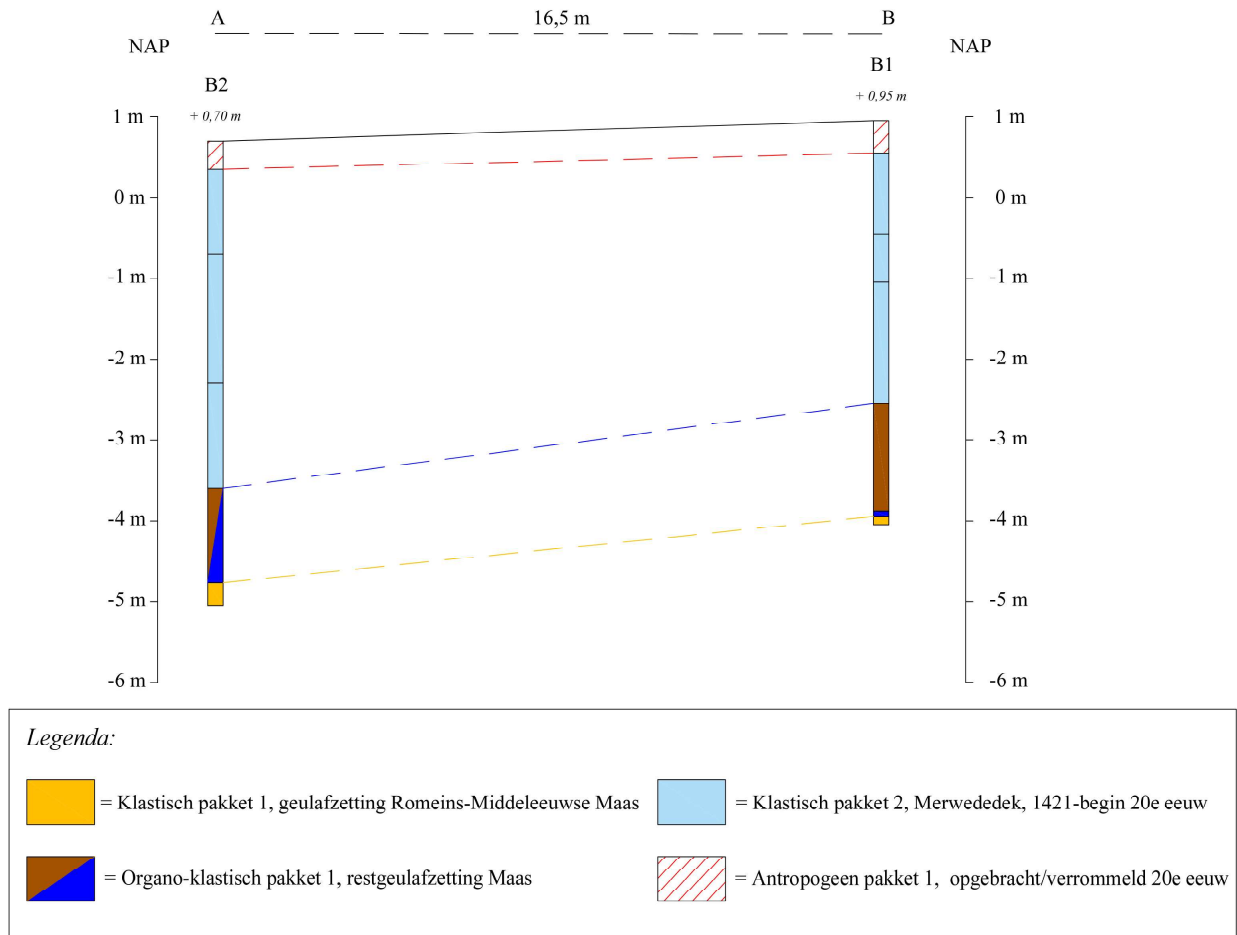
Afb. 10. De ligging van de boringen in/rond het plangebied en het bodemprofiel op basis van de raai A-B (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

5.2 Onderzoeksresultaten

Als eerste zal de bodemopbouw worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten.

5.2.1 Bodemopbouw

Hieronder volgt, van onder naar boven, een beschrijving van de vier bodemeenheden die zijn onderscheiden. In afbeelding 11 zijn de eenheden weergegeven in twee boorprofielen. De boorbeschrijvingen zijn weergegeven in bijlage 1.

Afb. 11. De geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw op basis van de profielraai A-B. Voor de ligging hiervan, zie afbeelding 10 (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Klastisch pakket 1: geulafzetting Romeins-Middeleeuwse Maas

Klastisch pakket 1 bestaat uit lichtgrijs, (licht kleiig) zand met sporadisch schelpgruis en houtresten. Het betreft een actieve, energierijke geulafzetting van de Romeins-Middeleeuwse Maas. De top van deze afzetting ligt in het oosten op 3,94 m – NAP (B1, 4,9 m – mv) en duikt in westelijke richting naar 4,76 m – NAP (B2, 5,47 m – mv). Het diepere deel van de geul zal dus ten westen van het plangebied liggen. De onderzijde van de geulafzetting is niet bereikt. Het gaat om een geulfase die ten minste gedateerd kan worden vóór de afdamming van de Maas in de 13^e eeuw. De afzettingen van klastisch pakket 1 behoren tot de Formatie van Echteld.

Organo-klastisch pakket 1: restgeulafzetting Romeins-Middeleeuwse Maas

Organo-Klastisch pakket 1 is een pakket met een wisselende samenstelling. Richting het diepere deel van de geul (B2) bestaat het uit licht-bruingrijs, sterk kleiig veen. In boring 1 bestaat het uit, diepere gelegen een dunne laag licht grijsbruine, siltige klei met daarop licht-bruingrijze, sterk kleiige veen. De top van het pakket ligt in het oosten op 2,54 m – NAP (B1, 3,5 m – mv) en duikt in westelijke richting naar 3,59 m – NAP (B2, 4,3 m – mv).

Het pakket heeft een dikte tussen 117 en 140 cm en betreft een restgeulafzetting van de Maas. Het is onbekend wat de datering hiervan is, maar het is mogelijk dat dit is gevormd vanaf het moment dat de Maas in de 13^e eeuw is afgedamd. Echter, het is ook mogelijk dat de Maas vóór de middeleeuwse ontginningen al sterk aan het verlanden was. De afzettingen van Organo-klastisch pakket 1 behoren tot de Formatie van Echteld. De afzettingen zijn vergelijkbaar met de afzetting die ook is waargenomen in de Maasgeul op de locatie Louisapolder (zie hoofdstuk 3, Bureauonderzoek).

Klastisch pakket 2: afzettingen in het Bergsche Veld, het Merwededek, 1421-begin 20^e eeuw
Op de bovengenoemde geul- en restgeulafzetting van de Maas is een gelaagd pakket zand en klei aanwezig. Het pakket bestaat dieper gelegen uit een energie-rijkere zandafzetting met dunne laagjes klei en verslagen veen. Naar boven toe, de jongere afzettingsslagen neemt de stroomsnelheid af en bevat het zand meer klei. Hierin is de jongere opslibbingsfase binnen het Bergsche Veld herkenbaar. De top van klastisch pakket 2 is in beide boringen vermengd met 20^e -eeuwse ophogingen en daarnaast ook vergraven. De dikte van het Merwededek ligt rond de 300 en 400 cm. Klastisch pakket 2 betreft het zogenoemde Merwededek dat is afgezet binnen het zoetwatergetijdengebied het Bergsche Veld dat ontstond ná de St. Elisabethsvloeden tussen 1421-1424. De einddatering van deze afzettingen ligt in de 20^e eeuw; rond 1926-1927 toen de Bieschbos polder werd gerealiseerd.

Antropogeen pakket A: 20^e -eeuwse ophoging/vergraving

De top van het Merwededek is overal verstoord tijdens de bouw van de pand hier in de periode 1934-1935. Vermoedelijk is hierbij ook een ophogingslaag aangebracht; deze is in de boringen minder herkenbaar omdat het hogere deel direct onder het pand gelegen zal zijn. De dikte van antropogeen pakket A ligt tussen 35 cm (B2) en 40 cm (B1).

5.2.2 Archeologie

In geen van de boringen zijn aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van (behoudenswaardige) archeologische waarden in de ondergrond.

6. Conclusies en Aanbeveling

Op 12 juli 2021 is in het plangebied Noorder Elsweg 8 in de gemeente Dordrecht een verkennend, inventariserend veldonderzoek door middel van boringen uitgevoerd. In totaal zijn er twee boringen gezet. Voorafgaand aan het veldwerk is een bureauonderzoek uitgevoerd.

Ten aanzien van de, in het PvA geformuleerde vraagstellingen is het volgende geconstateerd:

- *Hoe is de algemene bodemopbouw in het plangebied vanaf het huidige maaiveld tot in het Hollandveen Laagpakket of geulafzettingen van de Romeins-Middeleeuwse Maas?*
- *Wat is de aard van de verschillende afzettingpakketten en de relatieve ouderdom daarvan?*
- *Zijn er stroomgordelafzettingen (geul- en oeverwalafzettingen) van de Romeinse/Oude Maas in het plangebied aanwezig? En zo ja, wat is hiervan de aard, ligging, mogelijke (relatieve) ouderdom en de oriëntatie van de (middeleeuwse?, antropogene? (rest-))geul?*
- *Zijn er aanwijzingen voor de (mogelijke) aanwezigheid van archeologische waarden of aanwezigheid van geologische zones waar sprake is van een hoge verwachting op archeologische waarden? En zo ja, waar liggen deze en wat is de eventuele aard, ouderdom en de diepteligging?*
- *Worden de mogelijke archeologische waarden door de inrichtingsplannen verstoord?*

In het plangebied is dieper gelegen sprake van een geulafzetting van de Romeins-Middeleeuwse Maas met daarop een jongere restgeul-/verlandingsafzetting die mogelijk gedateerd kan worden in de periode vanaf de afdamming van de Maas in de 13^e eeuw tot de St. Elisabethsvloed in 1421. Hierop zijn afzettingen aanwezig van het Bergsche Veld, ; het zoetwatergetijdengebied dat ontstond ná 1421 en dat hier actief was tot mogelijk het begin van de 20^e eeuw: het Merwededek.

Er zijn geen oeverwalafzettingen van de Romeinse-Middeleeuwse Maas aanwezig, zodat de hoge archeologische verwachting naar laag kan worden bijgesteld. waarvoor een hoge archeologische waarde van toepassing zou zijn

Conclusie is dat de kans dat er bij de voorgenomen graafwerkzaamheden behoudenswaardige archeologische waarden verstoord zullen worden, zeer klein is.

Aanbeveling

De geplande graafwerkzaamheden kunnen, ons inziens zonder aanvullend archeologisch onderzoek of beschermende maatregelen worden uitgevoerd.

De beslissing hierover wordt genomen na toetsing van dit rapport door de bevoegde overheid, de gemeente Dordrecht. Hierover dient contact opgenomen te worden met mevr. J. Hoevenberg, senior KNA-archeoloog van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4905.

Voor vragen over de bevindingen en conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior KNA-archeoloog van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904.

Bronnen

Literatuur

Berendsen, H.J.A. & E. Stouthamer, 2001. *Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse Delta, The Netherlands*. Van Gorcum, Assen.

Boer, de G.H., M. Rietkerk, J.A. Schenk & B. Jansen, 2009: Stad en Slib. Het archeologisch potentieel van het Eiland van Dordrecht in kaart gebracht. Een archeologische verwachtings- en beleidskaart voor het buitengebied en de historische stad. *RAAP-rapport 1672*.

Dorst 2021, PvA nr. 2021-6: Plan van Aanpak voor een verkennend, inventariserend archeologisch booronderzoek in het plangebied Noorder Elsweg 8, gemeente Dordrecht. Interne projectcode DDT 2021-8. Goedgekeurd d.d. 6-7-2021. Zie Archis OM nr. 5097990100.

Hoek, A.P. van den, 2006: *Boerderijen en hun bewoners in de Grootte Waard. Deel 1: Eiland van Dordrecht*. Van As drukwerk, design & database publishing Oud-Beijerland. ISBN nr. 90-810569-1-3.

Jansen, B., Y. Raczynski-Henk & G.H. de Boer, 2008: Plangebied Louisapolder, gemeente Dordrecht; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (grondradar- en booronderzoek). *RAAP-rapport 1720*.

Kort, J.W. de, W.J. Kuijper, 2008: Plangebied Smitsweg-Smitshoek, gemeente Dordrecht; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek. *RAAP-rapport 1504*.

Rietveld L.B. & M.C. Dorst, 2019: Een landmeetkundig bureauonderzoek naar de 16e-17e-eeuwse opmetingen van de landschappelijke elementen de Graaf en Biesbos van vóór 1421 (Rietveld) en een archeologisch booronderzoek naar de Graaf (Dorst). *Dordrecht Ondergronds 112*.

Smit B.I., H.J.T. Weerts & P. Cleveringa, 2004: Plangebied Smitsweg, gemeente Dordrecht; een geo-archeologische verkenning. *RAAP-rapport 1102*.

Visscher, H.A., 1997: Landelijk Dordrecht. Historie, kwaliteiten en kansen van een bijzonder buitengebied. *Serie natuur en Landschap, aflevering W13*.

Vos, P.C., J. Bazelmans, H.J.T. Weerts en M.J. van der Meulen, 2011: Atlas van Nederland in het Holoceen, Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu. Amsterdam. Kaart ook op: https://archeologieinnederland.nl/sites/default/files/map_attachments/Paleogeografische%20kaart%20800nc.pdf

Verantwoording afbeeldingen

Afb. 1. De ligging van het plangebied in de gemeente Dordrecht (rood) (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 2. Het plan- en onderzoeksgebied in detail (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 3. Het herinrichtingsplan voor het plangebied met daarop de te realiseren nieuwbouw. Boven: een overzicht van het nieuw te bebouwen oppervlak. Onder: een weergave van de bouwdiepte van de nieuwbouw (plantekening Stijl Architectuur, 17 februari 2021, bestektekening 020-795. Bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 4. De locatie van het plangebied (rood) weergegeven op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (2009). Binnen de paarse zone (stroomgordelafzettingen Romeins-Middeleeuwse Maas) kunnen zowel archeologisch kansrijke oeverwalafzettingen als (jongste) geulafzettingen met een zeer lage archeologische

verwachting aanwezig zijn (De Boer et al 2009, archeologische verwachtingskaart, bewerkt door Dorst 2021).

Afb. 5. Een overzicht van de resultaten van het booronderzoek in de Louisapolder. Linksboven: boringen in de zuidelijke oeverzone van de Romeins-Middeleeuwse Maas met in het noorden de geul en ten zuiden daarvan de zuidelijke oeverzone (Jansen et al, 2008 kaartbijlage 1, uitsnede). Rechtsboven: de geo-archeologische interpretatie van de verschillende geologische zones; in lichtblauw de geul van de Maas en ten zuiden daarvan een smalle, lage oeverzone (geel) en het laag-gelegen komgebied (paars) (Jansen et al, 2008, kaartbijlage 2, uitsnede). Onder: een geologisch bodemprofiel op basis van boorraai A-A' (zie linksboven) met daarin rechts de geulafzetting van de Maas en links de zuidelijke oeverzone, bestaande uit een geërodeerde oever- en komafzetting op Hollandveen (Jansen et al, 2008, afb. 5).

Afb. 6. Een uitsnede van een kaart van Pieter Sluyter uit 1560 met daarop bij benadering de locatie van het plangebied (rood). Op deze kaart is de, in de 16e eeuw gekarteerde/ gereconstrueerde loop van de grensrivier de Maas aangegeven als de lichtgrijze, oost-west georiënteerde lijn met de verschillende bolbakens en de haaks hierop staande zalmsteken (NA 4.VTH-1895A, bewerkt door Dorst 2021).

Afb. 7. Een uitsnede van de kadastrale minuut uit 1811 -1832 met de locatie van het plangebied (rood). Het slik waarop het is gelegen is hier nog niet voorzien van een kade (Beeldbank RCE, minuutplan Dubbeldam, Zuid Holland, sectie C, blad 01 (MIN08038C01), bewerkt door Dorst 2021).

Afb. 8. Het huidige pand Noorder Elsweg 8 op een luchtfoto uit de periode 1934-1936. In de noordwesthoek van de Noorder Elsweg en de Van Elzelingenweg zijn de grote landbouwschuur en de garage/schuur (huidige woning Noorder Elsweg 8) te zien. Het huis is in de inzet in meer detail weergegeven. Hierop is te zien dat het oorspronkelijk een grote, brede centrale ingang had. Op deze foto is het grote pachterwoning, gebouwd in 1937, nog afwezig (RAD inventarisnr. 552_313571).

Afb. 9. Het plangebied Noorder Elsweg 8 gezien tegen de voorgevel. In de voorgevel is de dichtgezette, oorspronkelijk centrale deur nog herkenbaar als een boog tussen de beide vensters (foto: gemeentelijk informatiesysteem Drechtmaps 2018).

Afb. 10. De ligging van de boringen in/rond het plangebied en het bodemprofiel op basis van de raai A-B (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 11. De geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw op basis van de profielraai A-B. Voor de ligging hiervan, zie afbeelding 10 (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Begrippen en afkortingen

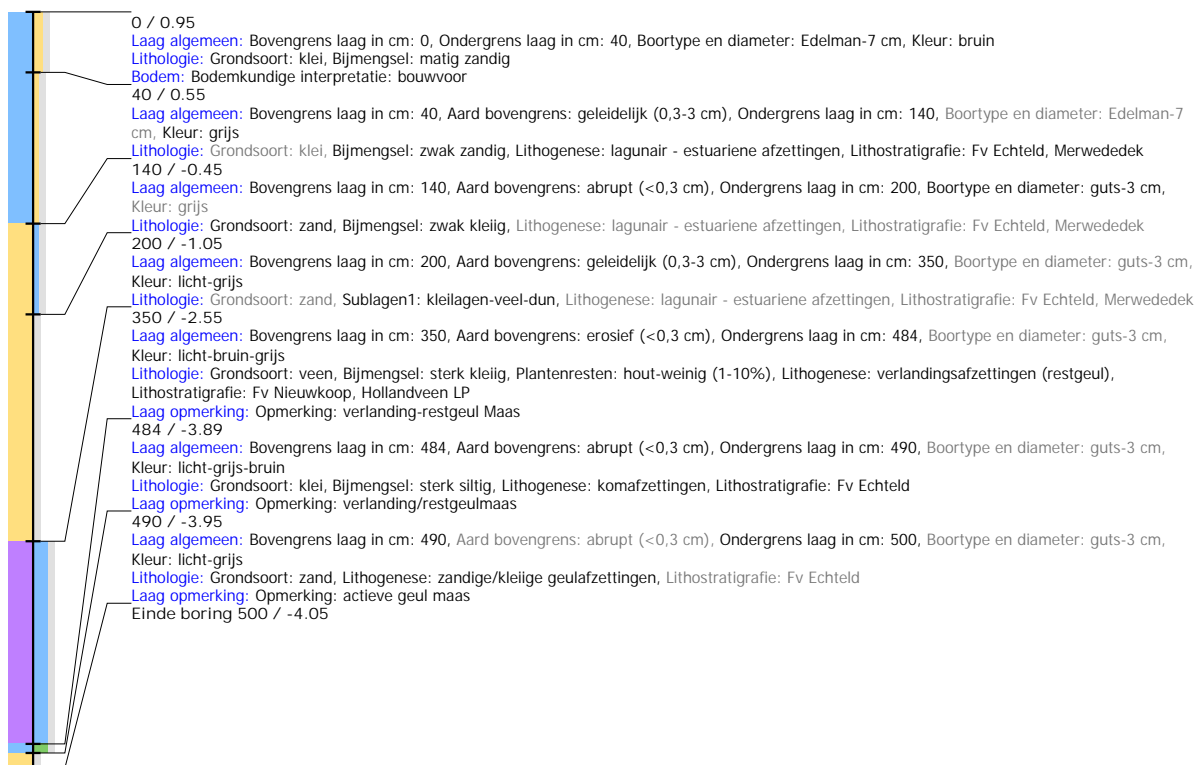
antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wieldrecht doorbrak en de Grote Waard verdrong, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart

ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bijlage 1: boorbeschrijvingen

Boring: 2021-8_1

Kop algemeen: Projectcode: 2021-8, Boornummer: 1, Beschrijver(s): MDORST, Datum: 12-07-2021, Doel boring: archeologie - verkenning, Einddiepte boring in cm: 500
Coördinaten: X-coördinaat in meters: 108.424, Y-coördinaat in meters: 420.041, Precisie coördinaat: 1 dm, Coördinaatsysteem / epsg: Rijksdriehoeksmeting (NL), Hoogte maaiveld in meters: 0.95, Precisie hoogte: 1 cm, Referentievlak hoogte: Normaal Amsterdams Peil, Bepalingsmethode maaiveldhoogte: AHN bestand
Plaats: Provincie: Zuid-Holland, Gemeente: Dordrecht, Opdrachtgever: ?, Uitvoerder: Dordt gemeente vakteam erfgoed

Boring: 2021-8_2

Kop algemeen: Projectcode: 2021-8, Boornummer: 2, Beschrijver(s): MDORST, Datum: 12-07-2021, Doel boring: archeologie - verkenning, Einddiepte boring in cm: 575
Coördinaten: X-coördinaat in meters: 108.408, Y-coördinaat in meters: 420.035, Precisie coördinaat: 1 dm, Coördinaatsysteem / epsg: Rijksdriehoeksmeting (NL), Hoogte maaiveld in meters: 0.7, Precisie hoogte: 1 cm, Referentievlak hoogte: Normaal Amsterdams Peil, Bepalingmethode maaiveldhoogte: AHN bestand
Plaats: Provincie: Zuid-Holland, Gemeente: Dordrecht, Opdrachtgever: ?, Uitvoerder: Dordt gemeente vakteam erfgoed

